

Koca Sinan Paşa Sebilli ve külliyesinin haziresinden bir görünüşü

bahçe XVIII. yüzyılda hazîre haline getirilmiştir.

Sevizgen planlı sebil mermer bir kaide üzerinde yükselmekte, mukarnaslı başlıklara sahip olan gömme sütunlar sivri kemerleri taşımaktadır. Yola bakan beş su verme açıklığı dökme demirden petek biçimi şebekeli ve bunlara ait mermer alınlıklar ajurludur. Sütun başlıklarının arasına yerleştirilen panolarda sülüs hatla yazılmış on altı mısralık manzum kitâbe yer alır. Sebilin geniş saçaklı basık çatısı ve külliyesinin bütün kubbeleri kurşun kaplıdır.

1865 Hocapaşa yangınında zarar gören külliye o zaman onarılmış, 1973-1974 yıllarında sistemli biçimde restore edilmiştir. Medrese halen Balkan Türkleri Dayanışma ve Kültür Derneği ile İlim ve Edebiyat Eseri Sahipleri Meslek Birliği tarafından kullanılmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Atâi, *Zeyl-i Şekâik*, s. 440; Ayvansarâyî, *Hadikatü'l-cevâmi'*, II, 21; İzzet Kumbaracılar, *İstanbul Sebilleri*, İstanbul 1938, s. 10-11; Konyalı, *İstanbul Âbideleri*, s. 55-56; Semavi Eyice, *İstanbul, Petit guide à travers les monuments byzantins et turcs*, İstanbul 1955, s. 39, nr. 47; Cahid Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1976, s. 598-600; W. Müller-Wiener, *Bildlexikon zur Topographie Istanbul*, Tübingen 1977, s. 361; Mübahat S. Kütükoğlu, *1869'da Faal İstanbul Medreseleri*, İstanbul 1977, s. 99; a.mlf., *Dârü'l-hilâfeti'l-'Alîyye Medresesi ve Kuruluşu Arefesinde İstanbul Medreseleri*, İstanbul 1978, s. 50-51; M. Hadi Altay, *İstanbul Sebilleri*, İstanbul 1986-87, s. 24-28; Ömer Faruk Şerifoğlu, *Su Güzeli: İstanbul Sebilleri*, İstanbul 1995, s. 32-33; Doğan Yavaş, "Sinan Paşa Külliyesi", *DBİst.A*, VII, 4-5.

ENİS KARAKAYA

KOCA YÛSUF PAŞA

(bk. YÛSUF PAŞA, Koca).

KOCABAŞI

Osmanlılar'da gayri müslim cemaatlerin ileri gelenlerine verilen ad.

Osmanlı toplumunda belirli bölgelerdeki hıristiyan tebaanın önde gelen, tanınmış, bazı hallerde kendilerine danışılan bir nevi ihtiyar heyetini oluşturan sivil temsilcilerin başı durumundaki kimseleri ifade eder. XVII. yüzyıl Osmanlı kaynaklarında bunlar için "reâyâ vekilleri" tabiri de geçer. Zamanla bu vekillere belgelerde ileri gelen, yaşlı ve tecrübeli sıfatlarına uygun olarak "koca" adı verilmiştir (Endülüs'te hıristiyan cemaat liderleri için bk. KÛMİS). Ege adalarıyla ilgili Muharrem 1083 (Mayıs 1672) tarihli bir kayıta, yeniden tahriri yapılan adalardan halkın birer ve ikişer kocaları gelip defter ve kannunâme sûretleri aldıklarından söz edilir (*Ege Adalarının Egemenlik Devri Tarihçesi*, s. 107). Rebülâhîr 1107 (Kasım 1695) tarihli bir belgede ise Sakız adasında ortaya çıkan meseleler için buradaki kocabaşlarının İstanbul'a gönderilmesi istenmiştir (a.g.e., s. 113). Bu kayıtlar, söznusu temsilcilerin devlet nezdinde giderek önemlerinin arttığını gösterir. Önceki devletin çeşitli malî istekleri ve vergi meseleleri hususunda kendilerini muhatap aldığı bir nevi mahallî temsilci durumunda olan ve buldukları mahalle yahut köy halkı tarafından seçilen kocabaşlarının ön plana çıkmaları 1102'de (1691)

gerçekleştirilen cizye vergi reformundan sonradır. Onların bir güç odağı haline gelişleri, müslüman gruplar içinde âyanın yükselişle hemen hemen aynı döneme rastlar. Bu bakımdan bazı araştırmalarda kocabaşlardan hıristiyan cemaatlerin âyanı şeklinde de bahsedilir. Kocabaşı özellikle XIX. yüzyılda Balkanlar, Anadolu ve Ege adalarındaki hıristiyan toplulukları arasında "çorbacı" tabiriyle de anılmıştır. Yine aynı yüzyıla ait kayıtlarda bunlardan "kura vekilleri, milletbaşı" olarak söz edildiği dikkati çeker. Belgelerde bu gibi tabirlerin birbirinin yerine kullanılması bu sivil oluşumun bir müessese niteliği kazanmadığını, devletin resmî yapısında ve işleyişinde bir anlam taşımadığını gösterir.

Kocabaşılar, genellikle buldukları köy veya mahallenin halkı tarafından ileri gelenler arasından seçilir. 1139 (1727) tarihli bir belgede Tokat'taki hıristiyan halkın bir araya gelerek ittifakla bir kocabaşı seçtikleri belirtilir. Sakız'da Katolik halkın temsilcileriyle ilgili Cemâziyelelvel 1163 (Nisan 1750) tarihli bir kayıta ise kocabaşların kendi aralarında ve "kilise meşvretiytle" tesbit edildiği bildirilir. Bunların görevlerinin kendi topluluklarının işlerini görmek, herhangi bir davada papazlarla beraber mahkemede kendilerine danışılmak olduğu belirtilir. Hıristiyan halkın şer'î davalarında, miras paylaşımı ve diğer bazı meselelerde kadı tarafından alınan karara karışmayacakları ifade edilerek yetkilerinin dereceleri belirlenmiştir (a.g.e., s. 164-165). XIX. yüzyıla ait kayıtlarda kocabaşlığın mahallî temsilci olarak eskiye göre daha farklı bir nitelik kazandığına işaret edilir. Kocabaşlarının sözhahibi, devlete sadık, tecrübeli, vilâyet halkının ihtiyaçlarını görecekt kudrette, halkı hoş tutacak kimseler olması, herhangi bir bölgede bulunan topluluğun seçtiği kocabaşlarının devlet merkezine bildirilmesi ve oradaki kayıtlara geçirilmesi, kendilerine özellikle malî bürolardan bir tescil belgesi verilmesi gerektiği belirtilmektedir. Kocabaşılarla ilgili problemlerin artması ve Mora isyanı üzerine Süleyman Penah Efendi her kazandan iki veya dört kocabaşının hüccetle tayin edilmesini, kendilerine kaza idaresinden yıllık 250 kuruş verilerek bir yıl için görev yapmalarını, böylece bunların buldukları yerlerde güç odağı haline gelmelerinin engellenmesini teklif etmiştir (bk. TV, II/11 [1943], s. 396).

Başlangıçta cizye ve diğer vergilerin dağıtım ve toplanmasında, bunların devlet görevlilerine tesliminde vazifeli olan ko-

cabaşılar, merkezî yönetimin taşradaki denetiminin zayıfladığı dönemlerde giderek kudret ve servet sahibi olmaya başladılar. Vergi toplama işini üstlenmeleri, bilhassa Balkanlar'da XVIII. yüzyılda geniş toprakları ele geçirmelerine ve güç kazanmalarına yol açtı. Çoğunun bulundukları yerlerdeki bağımsızlık hareketlerine destek vermeleri önemli siyasî problemlerin ortaya çıkmasına sebep oldu. 1821 Mora isyanı, sadece buradaki değil Anadolu kıyıları ve Ege adalarındaki bir kısım kocabaşılıarı da etkiledi. Mora'da Kalamata kocabaşısı Panayotti Mpenakis gibileri doğrudan isyancıların liderliğini üstlenirken bir kısmı Osmanlı hükümetine bağlı kaldı. Topraklarını kaybetme korkusu içindeki bazı kocabaşılar görünüşte isyana katıldılarsa da Osmanlı merkezîyle ilişkilerini kesmediler. II. Mahmud'un islahat hareketleri kocabaşılar için olumlu sonuçlar verdi. 1831 genel nüfus sayımında, kocabaşılara buldukları köylerde yaşayanların nüfus kayıtlarını tutup bir defter halinde merkeze sunma, nüfus yoklamaları yapma gibi görevler verildi. Ayrıca herhangi bir yere gitmek isteyenlere kocabaşı tarafından mühürlü pusula veriliyor, mürur tezkiireleri buna göre hazırlanıyordu. 1833-1836 yıllarında taşrada muhtarlık düzeni kurulunca hristiyanların bulunduğu köy ve mahallelerde bir değişikliğe gidilmedi, kocabaşılar bir nevi muhtarlık görevi üstlendi. Ayrıca cizye toplanması konusundaki vazifelerinin sürdürdüğüne dair 1851-1852 yılına ait kayıtlar mevcuttur. Gayri müslim mahalle ve köylerin idaresinde papaz ve kocabaşının yönetimine dayanan klasik statü 1864 vilâyet nizamnâmesine kadar değişmedi. Bundan sonra ise muhtarlık sistemi yaygınlaştırıldı.

BİBLİYOGRAFYA :

Süleyman Penah Efendi, *Mora İhtilâli Tarihi* (haz. Aziz Berker, TV içinde), II/11 (1943), s. 396; Halil İnalcık, *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, Ankara 1943, s. 43, 78; İlber Ortaylı, *Tanzimatın Sonra Mahallî İdareler (1840-1878)*, Ankara 1974, s. 16, 25; Yuzo Nagata, *Muhsinzâde Mehmed Paşa ve Âyanlık Müessesesi*, Tokyo 1976, s. 42-45, 58-59; Musa Çadırcı, *Tanzimat Dönemi Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, Ankara 1991, s. 328, 342; Özcan Mert, "XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Kocabaşı Deyimi, Seçimleri ve Kocabaşılık İddiaları", *Prof. Dr. Hakkı Durmuş Yıldız Armağanı*, İstanbul 1995, s. 401-407; a.mlf., "II. Mahmud Döneminde Taşradaki Merkezîyetçilik Politikası", *Türkler* (nşr. Hasan Celal Güzel v.dğr.), Ankara 2002, XIII, 725-726; *Ege Adalarının Egemenlik Devri Tarihi* (ed. Cevdet Küçük), Ankara 2001, s. 99, 107, 113, 140, 154, 164-165, 210; Pakalın, II, 285.

DIÂ

KOCAELİ

Merkezî İzmit olan ve adını bölgeyi fetheden Akça Koca'dan alan il (bk. İZMİT).

KOCAHÜSAMZÂDE ABDURRAHMAN EFENDİ

(bk. ABDURRAHMAN EFENDİ, *Kocahüsamzâde*).

KOCATEPE CAMİİ

Ankara'nın Kocatepe semtinde Türkiye Diyanet Vakfı tarafından yaptırılan cami.

Türkiye'nin başşehri Ankara'da hızla artan nüfusa karşılık büyük bir caminin bulunmaması, özellikle Çankaya'ya doğru gelişen Yenişehir'de halkın ibadet ihtiyacını karşılayabileceği bir mescidin dahi olmaması göz önüne alınarak 1944 yılında Diyanet İşleri başkan yardımcısı Ahmet Hamdi Akseki başkanlığında bir cami yaptırma kurumu oluşturuldu. Bu kurumun açtığı yarışma neticesinde onaylanan ve Emniyet Âbidesi Parkı içinde uygulanma-

sı düşünülen projeden daha sonra vazgeçilmiştir. 1956'da Türkiye Diyanet Sitesi Yaptırma ve Yaşatma Derneği adını alan kurum 1957 yılında yeni bir proje hazırlanmış, bizzat devrin başbakanı Adnan Menderes'in ilgilenmesiyle caminin Ankara'ya hâkim bir tepe olan Kocatepe'de yapılmasına karar verildiği projeye göre 1963 yılında caminin temeli atılmış, idare binaları 1964'te tamamlanmıştı. Ancak üstünün kabuk sistemiyle örtülmesi planlanan bu cami projesinden, sistemin o yıllar için çok yeni olması ve Ankara'da aynı sistemin uygulandığı bir spor salonunun çökmesi sebebiyle vazgeçilmiştir. Açılan yeni bir yarışma sonunda 4500 m²'lik bir alana yapılması düşünülen caminin proje çalışmalarını Hüsrev Tayla ile Fatin Uluengin üstlenmiş ve 30 Ekim 1967'de temel atılarak yeniden inşaata başlanmıştır. Fatin Uluengin 1975'te ayrılınca Hüsrev Tayla uygulama ve detay proje çalışmalarını tek başına yürütmüş, uygulama kontrollüğü de kendisine verilmiştir.

Geleneksel formlara bağlı kalınan bu yeni plana göre cami bir merkezî kubbe ile dört yarım kubbeden meydana gelen ve dört ayağa oturan bir şema göstermekteydi. Devlet yardımı ve halkın bağış-

Kocatepe Camii ve içinden bir görünüş

